

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 6 (12), 2019: 395-398

Makale Geliş Tarihi (Received): 30/10/2019

Makale Kabul Tarihi (Accepted):29/11/ 2019

Makale Türü: Kitap Tanıtımı

ARABISCH-ISLAMISCHE PHILOSOPHIE-GESCHICHTE UND GEGENWART

Geert Hendrich (Frankfurt/New York: Campus Verlag 2005), 168 sayfa

Özcan TAŞCI*

Geert Hendrich tarafından 2005 yılında yayınlanan, “Geçmişte ve Günümüzde Arap-İslam Felsefesi” olarak tercüme edilebilen , “Arabisch-Islamische Philosophie: Geschichte und Gegenwart” adlı Almanca eser kaynakça hariç 168, (indeks dâhil 184) sayfadan ibarettir.

Geert Hendrich’in, Almanca eserinde Arap-İslam felsefesini başlangıcından itibaren, zikredilen felsefedeki yeni gelişmeler ile günümüzdeki yansımalarını ele almak suretiyle ortaya koymaya çalıştığı gözlemlenmektedir. O, bu bağlamda en önemli özgün Müslüman filozoflar olarak Kindi, Zekeriyya er-Razi, Farabi, İbn Sina,İbn Rüşd ile İbn Haldun’u zikretmek suretiyle genişçe ele almaktadır. Hendrich, İslam’ın ilk yıllarında Felsefe (Philosophie) ve İlahiyat (Theologie) arasındaki ilişkileri anlatırken tercüme faaliyetlerine yer ayırdığı tespit edilmektedir. ¹ Yazar Giriş kısmında bir Dünya Dini olarak kabul edilen İslam’ın, tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmeye tabi tutulduğunda, Onun Avrupa’ya karşı sadece bir Din’i değil aynı zamanda da kendi içerisinde farklılıkları barındıran bir Kültürü temsil ettiğinin görüleceğini ortaya koymaktadır (s. 8).

O, bu noktada Batının, İslam’ın özellikle bizzat Avrupa kültürünü etkileyen bu yönünü görmezden geldiğini belirtmektedir. Yani yazara göre Batı İslam’ı sadece bir Din olarak teolojik açıdan değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Oysa Hendrich’e göre miladi 9. yüzyılda başlayan geniş çaplı antik dönem yazarlarının eserlerinin tercüme hareketleri, dolayısıyla da bilhassa Müslümanlar arasında felsefi düşüncenin yerleşmesi, sonraları Batıyı oldukça etkileyen bir faktör olmuştur (s. 9).

---

* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Kelam Anabilim Dalı, ozzcan12@hotmail.com, Orcid No: 0000-0003- 4052-5250.

¹ Michaela Neulinger “Ein Streifzug durch arabisch-islamisches Denken zu: Geert Hendrich: Arabisch-islamische Philosophie. Geschichte und Gegenwart”, *Polylog-Zeitschrift Für Interkulturelles Philosophieren Auf der Suche Nach Methoden Interkulturellen Philosophierens*, 27 (2012): 114

Hendrich, Müslümanlar arasındaki felsefe düşüncesinin ilk sistematik Arap-İslam filozofu olarak sunduğu Kindi ile Yeni Eflatunculuğun temelinde geliştiği üzerinde durmaktadır. Bu noktada o Ebu Bekr Zekeriyya er-Razi'yi ise bir filozof olarak Din eleştirmeni şeklinde takdim etmektedir.²

Giriş kısmından sonra (ss. 7-12) eserde sırasıyla, Arap-İslam Felsefesinin Başlangıcı (ss. 13-21); Klasik Dönem ve Tercümeler Dönemi (ss. 22-33); İslam'da Sistematik Felsefenin Başlaması: Kindi ve Razi (ss. 34-35); Kindi ve Yeni Eflatunculuk Düşüncesi (ss. 35-47); Razi ve Felsefi Şüphecilik (ss. 48-57); Doğu'nun Büyük Yeni Eflatuncu Düşünürleri: Farabi ve İbn Sina (ss. 58-60); Farabi (ss. 60-75); İbn Sina (ss. 75-85); Felsefenin Filozofça Eleştirisi: Gazali ve Takipçileri (ss. 86-96); Arap İspanya'sında Felsefe (ss. 97-99); İbn Bacce ve İbn Tufeyl (ss. 99-97); İbn Rüşd (ss. 97-109); Değiştirilmiş Bağlamlar: Din Uleması ve Sufiler (ss. 109-118); Bilimler, Felsefe ve Ortaçağ Avrupa'sına Etkileri (ss. 118-128); Yeniçağa Geçiş (ss. 128-130); İbn Haldun'un Tarih Felsefesi (ss. 130-136); Yeni Eflatuncu Gelenekler (ss. 136-139); Modern Çağda Felsefe (ss. 153-153); Kriz ve Yükselme Olarak Modernite (ss. 154-157); Günümüzde Tartışma Cepheleri (ss. 157-168) konuları ele alınmaktadır.

Yazar büyük filozoflar olarak sunduğu Farabi ve İbn Sina'ya ayrı bir bölümde yer vermektedir. Gazali'yi ise özellikle "Tehafütü'l-Felasife" ile kendine özgü bir felsefe eleştirmeni olarak ortaya koymakta olup, bu yönüyle de İbn Rüşd'ün tepkisini çektiğini belirtmektedir. Gazali'nin filozofları sebeplilik konusundaki Tanrı'nın kudretine gölge düşürdükleri gerekçesiyle eleştirdiğini belirtmektedir (s. 89). Bundan başka yazar, Gazali'nin teolojik temelli felsefeye karşı "filozofça" eleştirisinin akıl karşıtı teokrasiye geçişi ifade ettiğinin altını çizmektedir.³Yazar tam anlamıyla bir İslam felsefesinden ancak miladi 9. yüzyıldan itibaren söz edilebileceğini belirtmektedir. Ona göre bu bağlamda iki faktör rol oynamaktadır: Bunlardan ilki içeriği felsefi konular olan ilk eserler bu andan itibaren verilmiş olması, diğeri ise zikredilen eserlerin yazarlarının eserlerini felsefi amaçla yazmak amacını taşımalarıdır (s. 13). Eserde Farabi'nin İdeal Devlet öğretisinin İslam Düşüncesindeki tesirlerinden bahsedilmektedir. Bununla bağlantılı olarak ayrıca Şii-İsmaili filozoflar olarak tanımladığı İhvan-ı Safa ele alınmaktadır.⁴ Yazarın burada ilginç bir başlık attığı gözlemlenmektedir:

Esasen İslam Dünyasının aksine, Gazali Batıda genel olarak filozof kategorisine alınmaktadır. Bundan dolayı da muhtemelen yazar Gazali'yi hem filozof olarak kabul etmiş hem de onun bir filozof olarak felsefeyi eleştirmesine dikkat çekmek amacıyla yukarıda zikrettiğimiz ilginç başlığı atmış olabilir. Ancak Gazali'ye yer verdiği bölüme ilk olarak şu dikkat çeken ifadeyle başlamıştır: Gazali İslam felsefe tarihinde tartışmalı düşünürlerle dahildir. Öyle ki bir takım düşünceleri onun filozoflar arasına girmesine mutlak anlamda engel olmaktadır." Bununla birlikte yazarın yine de Batıda alışlagelmiş olduğu üzere onu filozoflar kategorisine dahil etmeye devam ettiği gözlemlenmektedir.

² Neulinger, "Ein Streifzug durch arabisch-islamisches Denken zu: Geert Hendrich: Arabisch-islamische Philosophie. Geschichte und Gegenwart", 114

³ Neulinger, "Ein Streifzug durch arabisch-islamisches Denken zu: Geert Hendrich: Arabisch-islamische Philosophie. Geschichte und Gegenwart", 115; ayrıca bk. Hendrich, *Arabisch-islamische Philosophie: Geschichte und Gegenwart*, 85

⁴ Hendrich, *Arabisch-islamische Philosophie: Geschichte und Gegenwart*, 71-74 v.d.

Yazar Hayy b. Yakzan romanına bir başlık altında atıf yapmaktadır (s. 104). Eserin temelinde Felsefe ile Din'in aynı bilgilere farklı yöntemlerle ulaştığını, dolayısıyla da her ikisinin de hakikati temsil ettiğini ortaya koymak olduğunu altını çizdikten sonra (ss. 104-106) felsefi roman kategorisine aldığı eserin Batı açısından önemini vurgulamaktadır. Ona göre roman Batıda temelinde Aydınlanma düşüncesinin doğmasında ve şekillenmesinde etkili bir rol üstlenmiştir. 1671 yılında ilk olarak Edward Pocke romanı Arapçadan Latinceye çevirmiş, bunu 1708 yılında Simon Ockley'in İngilizce çevirisi takip etmiştir.

Yazara göre Defoe'nun Robinson adlı romanı Hayy romanından esinlenmek suretiyle yazılmış olup, esasen "kendi kendine öğretilmiş dünya bilgeliği"ni temsil etmektedir (s. 106). Müellif Avrupa aydınlanmasında eserin etkisinin büyük ve derinden olmasının oldukça tabii ve doğal olduğunu altını çizmektedir:

Zira Defoe ve zikredilen romanında da ortaya koyduğu üzere kendisinden önceki Aydınlanmacılar gibi aklın kendiliğinden sadece fiziki alemin şifrelerini çözmeyi değil aynı zaman da Dinin ahlaki boyutunu anlamak ve bilmek konusunda yetkin ve yetkili olduğunu savunuyorlardı (s. 106-107). Hendrich'e göre, aydınlanmacılar içerisinde bu durumu en açık ve ideal bir tarzda Moses Mendelssohn gibi İbn Tufeyl'in romanını tanyan Lessing ifade etmiştir (s. 107).

İbn Rüşd'ün incelendiği bölüme yazar şu sözlerle başlamaktadır: "17. ve 18. yüzyılda Avrupa'nın İbn Tufeyl'in romanından etkilendiğinden çok daha fazla Ortaçağ Avrupası Kurtubalı İbn Rüşd'den etkilenmişti. Öyle ki Dante bile "İlahi Komedi" adlı eserinde onu büyük yorumcu olarak zikretmişti. Bu açıdan bakıldığında İbn Rüşd'ün felsefe düşüncesinin Arap-İslam Dünyasından daha ziyade Hıristiyan Avrupa'ya etki etmesi düşünce tarihinde ilginç bir özellik olarak yerini almaktadır."

Yazar, buna ilave olarak İbn Rüşd'ün İslam Dünyasında akıl ve vahiy düzlemindeki tartışmalarda ancak son otuz yıldan beri dikkate alınıp değerlendirildiğinin altını biraz da şaşkınlıkla çizmektedir (s. 108). Hendrich, 11. yüzyıldan itibaren İslam Dünyasında Din ulemasının etkisinin oldukça yükseldiğini buna karşın ise felsefenin geri plana itildiğini ileri sürmekte ve buna dair açıklamalarda bulunmaktadır (ss. 108-116).⁵ O, bir sonraki aşama olarak Avrupa'nın Arap-İslam ilimlerini benimseyip kabullenmesine dair tahlillerde bulunmaktadır⁶

Müellif Ortaçağ ile Yeniçağ arasındaki geçiş dönemini temsil ettiğini düşündüğü İbn Haldun'u (ö. 1406) sosyolojik temelli bir Tarih felsefesi geliştirmesi açısından ele almakta, daha sonra da Molla Sadra'yı (ö. 1641) analiz etmeye başlamaktadır. Bundan sonra yazar 19.yüzyıla geçiş yaparak, günümüze değin belirleyici olan Arap Kültür mirası ile Modernite arasındaki ilişkiye dair tartışmalara değinmektedir.

Yazar özellikle son on yılda Arap Dünyasında bu bağlamda bir paradigma değişikliğinin görüldüğünün altını çizmektedir. Arap Dünyası önceleri "yabancı" ve

⁵ Neulinger, "Ein Streifzug durch arabisch-islamisches Denken zu: Geert Hendrich: Arabisch-islamische Philosophie. Geschichte und Gegenwart", 115; ayrıca bk. Hendrich, *Arabisch-islamische Philosophie: Geschichte und Gegenwart*, 108-116

⁶ Neulinger, "Ein Streifzug durch arabisch-islamisches Denken zu: Geert Hendrich: Arabisch-islamische Philosophie. Geschichte und Gegenwart", 115; ayrıca bk. Hendrich, *Arabisch-islamische Philosophie: Geschichte und Gegenwart*, 117-126

“bize ait modernite” olarak ayrıma gittiği halde artık Avrupa felsefesine karşı kreatif-üretici bir bakış tarzı ve ilişki kurduğunu iddia etmektedir.”⁷

Sonuç olarak Geert Hendrich kitabında Arap-İslam felsefesi ve onun tarihsel kontekste kökleşmesi hakkında okuyucu açısından nispeten kolay anlaşılabilir ve kavranılabilir bir genel bakış açısı sunduğu tespit edilmektedir. Eserinde kullandığı kaynakçanın alışıldığının aksine nispeten sınırlı oluşu dikkatlerden kaçmamaktadır. Bunda muhtemelen okuyucu kitlesi hedeflenmek suretiyle daha yalın ve akıcı bir tarzın benimsenmesi etkili olmuştur. Kaynaklar alışılmışın dışında nispeten az olsa da genel okuyucu kitlesine oldukça karmaşık bir konu kanaatimizce basit ve yalın bir şekilde sunulabilmiştir. Onun aynı zamanda aynı hedef kitleyi gözeterek basit bir transkript tarzını tercih ettiği ve ileri sürdüğü iddialarını çok değişik kaynaklarla detaylandırmaktan kaçındığı görülmektedir.⁸

---

⁷ Neulinger, “Ein Streifzug durch arabisch-islamisches Denken zu: Geert Hendrich: Arabisch-islamische Philosophie. Geschichte und Gegenwart”, 115

⁸ Neulinger, “Ein Streifzug durch arabisch-islamisches Denken zu: Geert Hendrich: Arabisch-islamische Philosophie. Geschichte und Gegenwart”, 115-116